
ЗАКЉУЧЦИ

- (1) Допунска настава, уз редовну, додатну и продужну наставу, обавезна је у школском систему Републике Србије. Школско законодавство прописује обавезу основних и средњих школа да током године организују и реализују ову врсту наставе. Ову законску одредбу директори школа конкретизују решењима о структури 40-часовне радне недеље која се свим наставницима уручује на почетку школске године. Уобичајено је да се наставницима на седмичном нивоу одређује по један час допунске наставе, али не свим наставницима; у школама на територији Градске општине Ужице у 2014/15. школској години планирано је и реализовано око 11000 часова допунске наставе. На нивоу Републике тај број је преко милион и шест стотина хиљада;
- (2) Упркос томе, учинак допунске наставе је слаб јер се ученици и родитељи *окрећу* приватним часовима који преузимају функцију школске подршке. Према резултатима истраживања из априла 2015. године 45% анкетираних ученика осмог разреда је узимало приватне часове у току тог разреда. Тај проценат се у градској средини *пење* на 50% али је у сеоској средини доста нижи (само 14%). У оквиру истог истраживања утврдили смо да је код родитеља мало интересовање за помоћ деци у учењу. Само 1,73% испитаних ученика изјаснило се да веома често учи уз помоћ родитеља. Кад смо објединили тенденције одговора (График 5) закључили смо да веома често или често уз родитељску помоћ учи 14,6% испитаних ученика.
Закључак је да између рада са децом и плаћања приватних часова родитељи бирају ову другу опцију;
- (3) Преко 90% наставника, у истраживању које смо приложили и образложили, мисли да у току студија нису довољно обучени да реализују допунску наставу; истовремено 89,74% наставника је, упркос претходној констатацији у обавези да, поред осталог, реализује и допунску наставу. Правилници о врсти образовања наставника за наставне предмете прописују да већина ималаца диплома државних и приватних факултета испуњава услов да обављају послове наставника, упркос чињеници да нису за наставнике школовани. Истраживањима смо показали да и учитељски факултети не предвиђају садржаје из методике допунске наставе у току студија;
- (4) Један од главних генератора слабих компетенција наставника је изостанак садржаја о овој настави у универзитетским уџбеницима по којима се школују учитељи. Прегледом 67 универзитетских уџбеника утврдили

смо да се (углавном општи) садржаји о допунској настави налазе у свега три уџбеника (укупно 11 страна);

- (5) Слична је ситуација и са програмима сталног стручног усавршавања наставника. Прегледали смо 5601 програм (период 2006/07. до 2015/16. школске године) и установили да је шест програма из области допунске наставе;
- (6) Да приватни часови нису специфичност само српског школског система показали смо упоредним истраживањем у Словенији и Србији, које смо обавили у јуну 2015. године. Према резултатима тог истраживања, 38% анкетираних ученика Републике Словеније узимало је приватне часове. Истовремено, тај проценат у Републици Србији већи је и износи 62%. Основна разлика је у чињеници да се број ученика завршних разреда (осмог и четвртог разреда средње школе), који узимају приватне часове – у Србији повећава а у Словенији смањује. Овакво стање је последица ситуације у којој ученици у Словенији унапред знају које ће средње школе и факултете учити односно студирати, због квалитетне, функционалне и суштинске професионалне оријентације и усмеравања током школовања; друга битна разлика се своди на констатацију да су у Републици Словенији приватни часови под контролом државе. Тамо приватне часове сматрају легитимном подршком коју пружају студенти завршних година наставничких факултета, као и незапослени професори у регистрованим агенцијама и за то плаћају порез. У вези са овим закључком наводимо да је међу школским системима Словеније и Србије све мање параметара за поређење. Битно за наше истраживање је да се у Републици Словенији ученицима не утврђује општи успех; такође, не рачуна им се ни просек оцена. Њихово сведочанство о завршеном разреду и завршеној основној школи садржи само предметне оцене (Прилог 12). Словенци немају ни крајње сложен и стресан систем уписа, какав је у Србији, већ је прелаз са основног на средње школовање потпуно изванредан, формалан и свечан чин;
- (7) Један од битних закључака истраживања овог рада односи се на опис појаве дискриминације наставних предмета према којој се допунска настава организује само за поједине наставне предмете. Дискриминација, како смо навели, општеприхваћена је и подразумевана међу наставницима, ученицима и родитељима, па је крајње необичано да ико присуствује часовима допунске наставе у оквиру музичке културе, ликовне културе, физичког васпитања или изборних предмета. Највећи проценат ученика узима приватне часове из математике, следе страни језик, физика, српски језик и хемија. Незнатан број ученика узима још часове и из биологије, историје и географије;

- (8) Резултати истраживања указују да међу бројним методичким заблудима предњачи она по којој се допунска настава организује искључиво за ученике који током године добијају оцене *недовољан (1)*; поред тога, многи наставници греше приликом избора облика наставног рада, па на часовима допунске наставе организују фронтални рад, односно рад који је *продужетак* редовне наставе;
- (9) Главни генератор непопуларности допунске наставе је организација ове наставе на крају наставног дана (или смене), односно онда кад већина ученика напусти школу а поједини остају час дуже. Овакво поступање школа *вуче нит* из далеке српске педагошке прошлости, из периода када су ученици кажњавани уколико нису на часовима редовне наставе савладали предвиђене садржаје. Та казна (каштига) се после 1830. године звала *Затвор* и одређивана је као најстрожа; исто се, данас, поступа на часовима допунске наставе, с тим што је терминологија измењена (али су сличне социјалне последице). Организација часа допунске наставе у свако друго време, осим последњег часа у наставном дану јесте *раскид* са *каштигама* и допринос успеху ове наставе;
- (10) Многи послови, који су у вези са допунском наставом, у нашим школама се не спроводе. Акценат је на реализацији часа, али други послови се не предузимају а обавезе не извршавају. У вези са овим, навели смо и образложили фазе допунске наставе као кораке којима се мора посветити дуже или краће време (шест фаза), што све заједно представља заокружену слику допунске наставе;
- (11) У оквиру анализе фаза закључили смо да се у вези са допунском наставом прибегава нефункционалном планирању и припремању, углавном под дејством административне обавезе, што је презасићено формализмом. У планирању, припремању и реализацији часа, губи се из вида основни захтев када је допунска настава у питању – индивидуализација наставних садржаја и индивидуални рад са ученицима из групе. У вези са овим, приложили смо и образложили пример плана рада допунске наставе и писану припрему за практичну реализацију часа;
- (12) Временска артикулација часа допунске наставе, а у оквиру тога смена директног и самосталног рада, битан је концепцијски фактор успешности допунске наставе. Размотрили смо и предложили многе контролне механизме правремене смене директног и самосталног рада;
- (13) Комбиновано одељење није место које генерише додатне проблеме када је допунска настава у питању. Испоставља се да комбиновано одељење продукује извесне предности које се односе на услове рада и навике ученика, јер је систем рада у комбинованом одељењу (смена директног и самосталног рада разреда) уједно и систем рада на часу допунске наставе, с тим што је овде ученик – појединац еквивалент јед-

ном разреду у оквиру комбинованог одељења; будући да се на часовима допунске наставе ради индивидуално на индивидуализираним материјалима, онда је свеједно каква је организационо-социјална групација из које ученици долазе на час допунске наставе;

- (14) Ситуација у којој постоји низак ниво компетенција наставника са једне и обавеза реализације допунске наставе, са друге стране, продукује многа погрешна поступања при реализацији ове наставе. Ми смо навели и образложили преко четрдесет уочених погрешних поступака наставника;
- (15) Образовни рачунарски софтвер, као савремени дидактички медиј, пружа многе користи у наставном процесу. Имајући у виду његов потенцијал индивидуализације наставе, закључујемо да би био од велике користи и на часовима допунске наставе. У вези са ОРС-ом утврдили смо да више од половине испитаних наставника (57,79%) о ОРС-у има позитиван став;
- (16) Међутим, спремност наставника да класичну наставу *обогаће* савременим дидактичким медијима, заснованим на информационој технологији (комбиновани дидактички медији), на ниском је нивоу. Резултати истраживања показују да су наставници и даље најнаклоњенији текстуалним медијима, следе визуелни, аудио-визуелни, па аудитивни медији. На крају, као најнепопуларнији, су комбиновани дидактички медији. Кад се испитује негативна тенденција, онда су комбиновани медији најнепопуларнији. Резултати су изненађујући, посебно уколико имамо у виду распрострањеност компјутера и зависност човека од њих у свакој области живота. Сигурни смо да се и наставници у свом животном окружењу и делатностима *окрећу* дигиталној технологији, осим у настави;
- (17) Закључује се да организација допунске наставе у информатичким кабинетима има многе користи и предности. Прво и најважније је да ОРС елиминише потребу за организацијом наставног часа као сталних смена директног и самосталног рада ученика, при чему се на директан рад наставника и једног ученика одвоји осам до десет минута; у остатку времена ученици су у самосталном раду. Час допунске наставе организован у информатичким кабинетима, омогућује индивидуални контакт наставника и сваког ученика током свих 45 минута, што значи да се исто време око четири пута ефикасније користи.
- (18) Међу наведених седамнаест главних закључака овог рада, њих четири је са позитивном а 12 са негативном конотацијом (један неутралан). Излаз из овакве ситуације је у:
- коренитој реформи система образовања наставника;
 - реформи система екстерне контроле школа;

- јачању механизма интерне контроле,
- систему финансирања образовања по ученику; у склопу овога треба да се обезбеди потпуна слобода избора школа као и укидање листи технолошких вишкова које гарантују стални посао, независно од залагања и резултата рада;
- јачању конкуренције – јачању приватних школа;
- мотивацији.